

De taalpolitiek van Koning Albert I

LODE WILS

In het artikel Koning Albert I en het Vlaams minimumprogramma¹ heb ik me afgezet tegen de stelling van dr. Gita Deneckere dat “*de realisatie van het minimum-programma actief door de koning gestimuleerd werd.*”² Het minimumprogramma dat door loyale flaminganten tijdens de Eerste Wereldoorlog in het neutrale Nederland was geformuleerd, onder de leiding van Frans Van Cauwelaert, hield in: de ééntaligheid van Vlaanderen in bestuur, gerecht en onderwijs, plus de splitsing van het leger in eentalige eenheden en de hervorming van de centrale administratie, dat alles met het oog op de gelijkheid van beide landstalen. Vermits G. Deneckere terugkomt op haar betoog, zal ik hier de bekende feiten ter zake op een rijtje zetten. Daaruit blijkt dat Albert een overtuigd en hardnekkig tegenstander was van de eentaligheid van Vlaanderen.

Vermits dit samenhangt met zijn liberale opinie, wil ik er vooraf op wijzen dat Prof. Marie-Rose Thielemans, in haar talrijke studies en bronnenpublicaties over koning Albert, geen twijfel heeft laten bestaan over zijn liberale gezindheid.³ De koning behoorde niet tot de katholieke kerk; “*Il avait sa religion à lui*”, zoals zijn zoon Leopold III zou zeggen; “*Il avait une méfiance instinctive à l’égard de l’Eglise et de Rome*”, zoals R.M. Thielemans het uitdrukt.⁴ Hij omringde zich met liberale vertrouwelingen en medewerkers en liet aan katholieken de ereposten over:

1. L. WILS, Koning Albert I en het Vlaams minimumprogramma, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 54, 1995, nr. 3, pp. 167-171.

2. G. DENECKERE, Turbulentie rond de vernederlandsing van de Gentse universiteit na de Eerste Wereldoorlog. Analyse van een besluitvormingsproces, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1994, pp. 201-231, het citaat op p. 230.

3. Erg bevreemdend vind ik de uitspraak van Deneckere over de koning: “[...] tot welke politieke strekking hij zich bekende. Dat lijkt mij trouwens ook geen relevante vraag [...]”. Het is integendeel een kapitale vraag. Wij weten bijvoorbeeld dat Leopold I tot 1857 krachtig de katholieke partij ondersteunde: zie A. SIMON, *La politique religieuse de Léopold Ier*, Brussel, 1953.

4. M.-R. THIELEMANS en E. VANDEWOUDE, *Le Roi Albert au travers de ses lettres inédites 1882-1916*, Brussel, 1982, p. 18, p. 623 en pp. 654-656.

“Soulignons que les conseillers militaires du Roi étaient tous issus du milieu libéral.”; en verder: “S’il est exact que presque tous les dignitaires de la Cour étaient d’opinion catholiques, il n’en est pas moins vrai que les personnes qui avaient le plus la confiance du Roi, représentaient l’opinion libérale.”⁵ Dit was geen toeval, maar een systeem: “Le caractère du roi Albert tel qu’il se dégage de sa correspondance permet de penser que le Souverain ne tolérerait, parmi ses collaborateurs directs, que des personnes dont les idées s’accordaient parfaitement aux siennes. Lorsque les vues d’un de ceux-ci s’écartaient de ses conceptions personnelles, il était aussitôt éliminé de son entourage.”⁶ Al vóór de Eerste Wereldoorlog wilde de jonge koning een einde maken aan de onafgebroken katholieke regering sinds 1884, die sterke antiklerikale frustraties opwekte. Na de oorlog was het zijn grote zorg om de liberale partij aan de regering te houden en een coalitie van socialisten en katholieken te beletten.⁷

Welke waren nu Alberts opvattingen over de taalkwestie? De formulering van het Vlaams minimumprogramma in 1918 heeft daar geen invloed op gehad. Hij bleef bij wat hij daarover al in 1910 of 1911 dacht: “Dans le pays wallon, on n’enseignerait que le français; dans le pays flamand, il y aurait deux enseignements, un exclusivement français, l’autre exclusivement flamand, bien entendu pour l’enseignement moyen et supérieur. La ville choisie pour celui-ci serait Anvers. On y établirait une ou deux facultés selon les préférences.”⁸ Dat was dus een afwijzing van de flamingantische eis tot vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit.

Die afwijzing werd toen gedeeld door de Vlaamse bourgeoisie, maar nog belangrijker is dat ze werd gedeeld door de Waalse beweging die hieraan zou blijven vasthouden tijdens en na de oorlog.⁹ In 1912 was er de toetreding van tal van socialistische politici tot de Waalse beweging, die tot dan toe beperkt was gebleven tot de liberale opinie. De socialistische volksvertegenwoordiger uit Henegouwen, Jules Destrée, publiceerde toen zijn bekende *Lettre au Roi*, en stuurde die ook aan de koning persoonlijk. Het was een aanklacht tegen de (al 28 jaar durende) Vlaams-klerikale overheersing in België, die onder meer tot uiting kwam in de

5. M.-R. THIELEMANS en E. VANDEWOUDE, *Le Roi Albert [...]*, p. 411 en 428.

6. M.-R. THIELEMANS, La chute du gouvernement d’Union nationale et la formation du cabinet Theunis, 1921, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, jg. 57, 1979, nr. 21, p. 376.

7. M.-R. THIELEMANS en E. VANDEWOUDE, *Le Roi Albert [...]*; M.-R. THIELEMANS, *Le Roi Albert et Georges Theunis, premier ministre*, in: *Handelingen van het colloquium Koning Albert*, Brussel, 1976, pp. 317-327.

8. M.-R. THIELEMANS en E. VANDEWOUDE, *Le Roi Albert [...]*, p. 69.

9. *Een geschiedenis van de Waalse beweging*, in: L. Wils, *Histoire des Nations belges. Belgique, Flandre, Wallonie: quinze siècles de passé commun*, Louvain-la-Neuve, 1996.

geleidelijke wettelijke vernederlandsing van Vlaanderen. Albert schreef aan zijn secretaris Ingenbleek op 30 augustus 1912: *“J’ai lu la lettre de Destrée qui, sans conteste, est un littérateur de grand talent. Tout ce qu’il dit est absolument vrai, mais il est non moins vrai que la séparation administrative [die Destrée als redmiddel, of als afdreiging, aanpreeft in zijn open brief en die hij met de Waalse beweging propageerde] serait un mal entraînant beaucoup plus d’inconvénients et de dangers de tout genre que la situation actuelle.”* Albert gaf opdracht om Destrée te bedanken *“met enkele voorzichtige regeltjes”*.¹⁰ Om de administratieve scheiding te voorkomen wou hij liever het klerikaal bewind beëindigen en de Franse taal in Vlaanderen handhaven, alvast in de Gentse universiteit.

Tijdens de volgende twee jaar ging het gerucht, bij flaminganten en wallinganten, dat de koning uit vrees voor die laatsten de taalwetgeving inzake het lager onderwijs en de universiteit afremde.¹¹ Hetzelfde schijnt hij gedaan te hebben in 1913 inzake de taalwet op het leger.¹²

Tijdens de oorlog bleef de koning heel gevoelig voor het wallingantisme dat dreigde met separatisme en rattachisme *“plutôt que de demeurer sous le joug flamand, plutôt que de se laisser imposer une culture et surtout une langue qui n’est pas la leur.”*¹³

Nadat vanaf 11 juli 1917 de Vlaamse frontbeweging in pamfletten haar grieven was gaan uiten, stak Albert de schuld voor die ontevredenheid op katholieke politici en op de geestelijkheid die *“ophitsen”* en *“passies uitbuiten”*. Terwijl de vlaamsgezinde ministers de vorming van afzonderlijke Vlaamse compagnies hoopten te bekomen, ontsloeg hij onmiddellijk minister van Oorlog Charles de Broqueville, die volksvertegenwoordiger was voor Turnhout en dus gevoelig voor de flamingantische drukking. Hij verving hem door zijn stroman, generaal De Ceuninck, die hij een harde repressie tegen de flaminganten liet voeren en tweetalige opschriften liet aanbrenge¹⁴.

10. M.-R. THIELEMANS en E. VANDEWOUDE, *Le Roi Albert [...]*, p. 435.

11. H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, Kortrijk-Heule, 1982, pp. 351-353.

12. R. BOIJEN, *De taalwetgeving in het Belgisch leger (1830-1940)*, Brussel, 1992, p. 56.

13. Dit laatste op 10 maart 1917. M.-R. THIELEMANS (ed.), *Albert Ier. Carnets et correspondance de guerre 1914-1918*, Paris-Louvain-la-Neuve, 1991, p. 123.

14. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse beweging. Deel 2: Geschiedenis van het Davidsfonds 1914-1936*, Leuven, 1985, p. 62; L. WILS, *Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974, pp. 207-220; R. BOIJEN, *De taalwetgeving [...]*, pp. 74-97.

In januari-maart 1918 probeerden de vlaamsgezinde ministers gebruik te maken van het Duits-activistische optreden in het bezette land, om gesplitste eenheden te bekomen en beloften voor de eentaligheid van Vlaanderen na de oorlog (voor het minimumprogramma dat Frans Van Cauwelaert propageerde vanuit Nederland). Albert zat zelf de ministerraad voor op 1 februari, en smoorde die hoop in zijn zorgvuldig voorbereide toespraak: *“Il appartient d’ailleurs aux pouvoirs publics de favoriser la diffusion du Français dans les provinces flamandes. Agir autrement serait isoler le peuple ... en le privant de l’influence d’une culture qui rayonne à travers le monde.”* Het uur is gekomen om duidelijk te proclameren dat de regering *“est décidé à accorder au peuple flamand les satisfactions qui peuvent être jugées raisonnables, c’est-à-dire qu’elles ne portent pas atteinte à la force de l’armée devant l’ennemi* [er kon in het leger nu niets veranderen, ook om de officieren niet voor het hoofd te stoten], *qu’elles restent dans le cadre national, ne compromettent pas l’unité du pays, enfin qu’elles ne soient pas dirigées contre la langue et la culture française en pays flamand.*”¹⁵ Er kon dus niet alleen niets gebeuren tijdens de oorlog, er mocht ook geen vernederlandsing van de universiteit, het bestuur, het gerecht of het leger beloofd worden voor na de oorlog, want dat zou verdeling van het land betekenen, plus een aanval op de Franse cultuur. Het was wel wenselijk dat de regering een proclamatie zou uitgeven om de gemoederen te bedaren.

Op 20 maart werd opnieuw een ministerraad voorgezeten door de koning, ditmaal omwille van de toenemende agitatie onder de soldaten. Albert hield weer een voorbereide toespraak: er was nood aan een *“répression énergique”* en daarvoor was er eensgezindheid van de ministers nodig, *“il importe que la souveraineté ne soit plus divisée sur la question flamande à l’armée.”*¹⁶ Wat wilde dit zeggen, tenzij dat de vlaamsgezinde ministers geen verklaringen mochten afleggen in de lijn van het minimumprogramma? Er moest wel goede wil betuigd worden, zegde de koning opnieuw. Daarvan gebruik makend konden de vlaamsgezinde ministers toezeggingen doen proclameren: een controlecommissie op de taaltoestanden in het leger, een studiecmissie voor het Vlaamse vraagstuk in het algemeen, een Vlaamse school voor hulp-officieren en een voor onderofficieren.

Er zou van die toezeggingen bijna niets in huis komen: de twee commissies waren slechts schijnvertoningen, de school voor hulp-officieren werd ingericht onder voorwaarden die duidelijk van onwil getuigden¹⁷; de Vlaamse school voor onder-

15. Ontwerpen en eindtekst in M.-R. THIELEMANS (ed.), *Albert Ier. Carnets [...]*, pp. 441-447.

16. M.-R. THIELEMANS (ed.), *Albert Ier. Carnets [...]*, p. 452.

17. De kandidaten werden onder druk gezet om naar de Franstalige school te gaan. De studieboeken, instructies enz. waren in het Frans.

officieren, die was voorgeschreven door de taalwet van 1913 en die dus niet zou kunnen worden afgeschaft bij het einde van de oorlog, werd niet ingericht. Wel werd de repressie van het flamingantisme onder de soldaten opgedreven. Er bestaat geen twijfel dat dit alles de wil was van de koning-opperbevelhebber.¹⁸

Bij de wapenstilstand, in november 1918, ontsloeg koning Albert zijn regering tegen haar wil, om er een andere te kunnen vormen naar zijn eigen inzichten en met zijn programma, nog voordat hij was teruggekeerd naar Brussel en voordat het parlement was bijeengekomen. De vlaamsgezinde ministers weerde hij uit zijn nieuwe ploeg. In zijn troonrede gaf hij de proclamatie waarop hij tijdens de oorlog al herhaaldelijk had aangedrongen: hij beloofde aan onze bevolkingen "*l'égalité la plus stricte et la justice la plus absolue*" zodat ze in eigen taal tenvolle hun persoonlijkheid zouden kunnen ontwikkelen. Maar de wetsontwerpen daarvoor zouden pas kunnen worden voorbereid na de verkiezingen, en zijn creatuur eerste-minister Delacroix voegde erbij dat die niets zouden bevatten waarover geen volledige eensgezindheid bestond.¹⁹ Met andere woorden: ze zouden niets kunnen veranderen aan de bestaande toestand, omdat ze anders de liberaal-wallingantische ontevredenheid zouden aanwakkeren.

Bij het eerste grote debat over de taalkwestie in het parlement in mei 1919, naar aanleiding van de interpellatie van F. Van Cauwelaert, August Van de Perre en Aloys Van de Vyvere, liet Albert het minimumprogramma door de regering afwijzen als iets onmogelijks en een onvaderlandse verdeling van het land. Hij had zich daarbij laten voorlichten door zijn secretaris, de liberale Luikenaar Max-Léo Gérard, volgens wie de flamingantische eisen niet mochten worden ingewilligd omdat dit de Waalse beweging zou radicaliseren. Deze M.-L. Gérard, die wallingantische bindingen had, kreeg tijdens de volgende jaren een beslissende invloed op Alberts politiek wat de vorming en samenstelling van de regeringen en hun programma betreft.²⁰

18. L. WILS, *Flamenpolitik en aktivisme [...]*, pp. 226-237; R. BOIJEN, *De taalwetgeving [...]*, pp. 97-117. Albert kwam persoonlijk tussen op 6 maart 1918 bij minister De Ceuninck omdat diens eisen betreffende de Nederlandse taalkennis voor hulp-officieren te streng waren, ze "*entraîneraient un mécontentement général*". M.-R. THIELEMANS (ed.), *Albert Ier. Carnets [...]*, pp. 450-451.

19. L. WILS, *Honderd jaar [...]*, Deel 2, pp. 69-72. Indien de frasen die hij gebruikte, voor Albert zelf iets betekenden – daar ben ik niet zeker van – dan zal het geweest zijn: gelijkheid tussen het Vlaams en het Waals, ofwel tussen het Frans en het Vlaams in Vlaanderen, bij behoud van de Franse eentaligheid van Wallonië. Zie L. WILS, *Honderd jaar [...]*, Deel 2, p. 81 en pp. 132-133.

20. L. WILS, *Honderd jaar [...]*, Deel 2, pp. 80-82 en pp. 107-169; L. WILS, *Koning Albert I [...]*, pp. 168-169.

Dank zij de catastrofale financiële toestand van het land, en de gespannen internationale situatie tot aan de verdragen van Locarno in 1926, slaagde Albert erin om regeringen te vormen die tot in 1927 het minimumprogramma principieel afwezen. Ook daarna bleef hij zich uit alle kracht verzetten, maar toen kon hij de officiële eentaligheid van Vlaanderen alleen nog uitstellen, niet meer totaal beletten. Ik kan hier de zeventig pagina's niet herdrukken waarin ik dat heb aangetoond, steunend op de publikaties van M. R. Thielemans en op eigen archiefonderzoek.²¹

In haar twee artikels heeft G. Deneckere *geen enkel* gegeven aangehaald waaruit enige sympathie of zelfs maar begrip van Albert voor het minimumprogramma zou blijken. De koning liet zich informeren en was zeker heel bekommerd over dat programma, maar niet om het te verwezenlijken, maar om integendeel de verwezenlijking ervan te beletten.

Deneckere haalt als belangrijkste argument *“een brief van 2 mei 1931 van Henri Jaspar aan Albert met betrekking tot de uitvoering van het regeringsprogramma van 1929”* aan: *“Mijns inziens blijkt uit die brief dat de realisatie van de taalwetten de steun van de koning genoot”*, schrijft ze. De brief luidde: *“Les préoccupations du Roi quant à la situation linguistique sont miennes. Après un apaisement provisoire, voici que les esprits sont à nouveau profondément troublés en Flandre; les enseignements que je recueille, concordent à cet égard avec ceux qui sont parvenus au Roi.”*²² Daaruit blijkt alleen dat H. Jaspar de vrees van Albert deelde voor de flamingantische ontevredenheid, die zou kunnen leiden tot een volledige verwezenlijking van het minimumprogramma. In de kabinetsraad van 7 november 1930 had H. Jaspar verklaard *“niet te kunnen aanvaarden dat men de Vlaamse bourgeoisie een uitsluitend vlaamstalig middelbaar onderwijs oplegt”*.²³

Nog een toemaatje. In juni 1931 kwam er een eerste-minister die bereid was om de flaminganten met België te verzoenen door wél de volledige eentaligheid van Vlaanderen te erkennen: Jules Renkin. Wanneer de Senaat kort daarop het wetsontwerp van H. Jaspar op het middelbaar onderwijs goedkeurde, dat nog een zekere tweetaligheid in Vlaanderen naast eentaligheid in Wallonië behield, drukte Albert daarover zijn tevredenheid uit aan J. Renkin.²⁴ Maar op 24 januari 1932 dreigde hij dat hij zijn handtekening zou weigeren onder de taalwet op de besturen

21. L. WILS, *Koning Albert I [...]*, p. 168-169.

22. G. DENECKERE, *Turbulentie [...]*, p. 207(16).

23. Bibliotheek van de Balie van Kortrijk. Notulen van de kabinetsraad onder H. Jaspar.

24. Op 5 november 1931; J. STENGERS, *De Koningen der Belgen. Macht en Invloed*, Leuven, 1992, p. 24.

die in behandeling was bij de Kamer: iets wat voorbereidde op “*une séparation administrative plus ou moins larvée du pays*” zou immers een politieke scheiding aankondigen, met de ineenstorting van het land als uiteindelijk gevolg.²⁵ J. Renkin liet tijdens de volgende maanden de taaltoestanden zowel in de administratie als in het onderwijs wettelijk regelen in de zin van de volledige gelijkheid tussen de twee landstreken, door eentaligheid zowel in Vlaanderen als in Wallonië, tegen de zin van de liberalen en de wallinganten. Nadat de liberalen winst geboekt hadden in de gemeenteraadsverkiezingen, ontsloeg de koning J. Renkin met het verwijt dat hij de financiën niet in de hand hield.

Zo kon Albert de taalwetten op het gerecht en op het leger nog uitstellen tot 1935 en 1938. Bovendien wisten de ambtenaren en burgemeesters nu dat ze geen sanctie bij koninklijk besluit moesten vrezen, wanneer ze de taalwetten niet zouden toepassen.

Albert was net zomin een wallingant als een flamingant, maar waarom heeft hij, meer dan twintig jaar lang, wel aan de wallingantische eisen – eentaligheid van Wallonië, tweetaligheid of zelfs een zo groot mogelijke Franstaligheid van Vlaanderen – willen toegeven, maar niet aan de flamingantische eisen – gelijkheid van de twee landstalen, door ééntaligheid vermits Wallonië elke tweetaligheid afwees – ? Omdat hij als liberaal die wallingantische eisen deelde. Wie dat niet ziet, kent niet het standpunt dat de liberale partij destijds ter zake innam.

EM. PROF. DR. LODE WILS
GRAAF DE GRUNNELAAN 14, B-3001 HEVERLEE

25. J. STENGERS, Evolution historique de la royauté en Belgique, in: *Res Publica*, 1991, p. 101. Cf. M.-R. THIELEMANS, *Albert I*, in: *België en zijn Koningen*, Brussel, 1990, p. 93.